

Dr hab. Urszula Dudziak, prof. KUL
Instytut Nauk o Rodzinie i Pracy Socjalnej
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Moralne zdrowie rodziny

Zdrowie człowieka, jako osoby cielesno-psychiczno-duchowej żyjącej w społeczeństwie składającym się z innych, tak samo ustrukturalizowanych ludzi, powinno być opisywane w czterech kategoriach: fizycznej, psychicznej, duchowej i społecznej (Ostrowska 2001). Dotyczy to również relacji międzyludzkich, które mogą być oceniane jako prawidłowe, zgodne z przyjętymi normami, czyli zdrowe lub patologiczne, zaburzone, a więc chore. „W kulturach tradycyjnych słowo <<zdrowie>> oznaczało zawsze drogę, perspektywę tego, co można nazwać <<dobrym życiem>>. U Indian Nawaja zdrowie oznacza poprawne stosunki między człowiekiem a jego środowiskiem – światem wokoło i innymi ludźmi – oraz światem nadprzyrodzonym” (za: Strojnowski 1982, s. 394). W papieskim Orędziu na Światowy Dzień Chorego słyszeliśmy, że „wizja zdrowia, oparta na chrześcijańskiej antropologii, respektującej osobę jako całość, nie jest bynajmniej tożsama z brakiem chorób, ale jawi się jako dążenie do pełniejszej harmonii i do zdrowej równowagi na płaszczyźnie fizycznej, psychicznej, duchowej i społecznej.” (Jan Paweł II, 2000, nr 13). W formułowanym przez Jana Pawła II nauczaniu moralnym zdrowie człowieka jest „specyficznym wyrazem ludzkiego <<być>>, którego szczytowym wyrazem jest miłość będąca darem z siebie, wyrazem osobowej wolności i zdolnością do spełniania czynów ją wyrażających wobec Boga, siebie samego, bliźnich i całych „społeczności ludzkich poczynawszy od małżeństwa i rodziny” (Wróbel, 2005, s. 598). Człowiek zdrowy wykorzystuje wszystkie siły do realizacji własnego powołania w służbie innym i otwarciu na przyjęcie zbawienia (Jan Paweł II, 2000, nr 13-14).

Rodzina, jako podstawowa grupa społeczna utrzymująca ciągłość biologiczną społeczności ludzkiej” i przekazująca „podstawowy zrąb dziedzictwa kulturowego szerszych społeczności”, określona przez „trwałe i zalegalizowane stosunki seksualne dwojga osób dających życie swym dzieciom” (Adamski, 2004, s. 104) może także być określana jako moralnie zdrowa lub chora. Zupełnie inaczej wygląda życie rodziny kierującej się przyjętymi i realizowanymi zasadami moralnymi od tej, która te zasady lekceważy i odrzuca. Tak, jak człowieka, tak i rodziny może charakteryzować: „egoizm, nieustępliwość, kłótniowość, zaborczość, przemoc” (Skubiś, 2017), albo altruizm, wspaniałomyślność, uczynność, serdeczność, łagodność, przebaczenie. Rodzina, której zadaniem jest nie tylko rodzenie fizyczne, ale też duchowe, poprzez wychowanie rozumiane jako: kształtowanie postaw w oparciu o wartości i normy; ukazywanie sensu i celu życia, którym jest życie wieczne; wprowadzanie na drogę zbawienia i pomoc w kroczeniu po tej drodze do

Królestwa Miłości, powinna zinterioryzować normy moralne i zgodnie z nimi żyć. Istotnym bowiem czynnikiem w wychowaniu dzieci jest świadectwo ukazujące wzór postaw, które dzieci mogą naśladować. Zdrowa moralnie rodzina akceptuje określony łańd postępowania oraz „zachowywanie w działaniu prawidłowości, jakie ten łańd wyznacza poprzez normy będące jego funkcją” (Rosik, 1982, s. 275).

Normy moralne regulujące istotne dla życia rodzinnego zachowania seksualne i prokreacyjne to: czystość przedmałżeńska, wierność małżeńska, nierozzerwalność małżeństwa i odpowiedzialne rodzicielstwo wyrażające się poprzez ochronę życia dziecka poczętego i stosowanie metod rozpoznawania płodności, a nie jej eliminowanie poprzez antykoncepcję. Interesującym zagadnieniem jest stopień akceptacji tychże norm poprzez młodzież wchodzącą życie dojrzałe i stającą przed decyzją o założeniu rodziny. Postawy młodych ludzi, istotne dla zdrowia moralnego rodzin, które założą, ulegają wpływom pluralistycznego (ponowoczesnego) społeczeństwa. Widoczne są w nim tendencje do „przewartościowania wartości, co wyraża się w odchodzeniu od wartości powinnościowych (obowiązek) do wartości samorozwojowych (samorealizacja). W istocie oznacza to przejście od moralności nakazów i zakazów do moralności indywidualnych osądów” (Rola, 2016, s. 369). Sytuacja, w której ludzie w miejsce odczytywania uniwersalnych norm moralnych przyznają sobie prawo do ich kreowania może prowadzić do rozchwiania porządku moralnego. Wskazane jest więc formułowanie zaleceń profilaktyczno-naprawczych przydatnych w trosce o moralne zdrowie rodziny. Celem niniejszego artykułu jest prezentacja tekstów dotyczących moralności małżeńsko-rodzinnej (przedstawienie tego, „jak być powinno?”), odpowiedź na pytanie o stopień akceptacji tejże moralności wśród wchodzącej życie dojrzałe młodzieży (prezentacja tego, „jak jest?”) oraz propozycja działań mających na celu doskonalenie postaw moralnych przyczyniająca się do polepszenia zdrowia rodziny („co zrobić, żeby było tak, jak być powinno?”).

1. Normy moralne chroniące życie małżeńskie i rodzinne

Jednoznaczne przedstawienie wyżej wymienionych norm moralności małżeńsko-rodzinnej zawiera *Katechizm Kościoła Katolickiego* (1992), *Kodeks Prawa Kanonicznego* (1983) i inne dokumenty Magisterium Kościoła, takie jak encyklika *Humanae Vitae* (1968).

Teksty wskazujące na zobowiązanie do zachowania czystości przedmałżeńskiej zawarte są zwłaszcza w dwóch fragmentach *Katechizmu Kościoła Katolickiego*. Pierwszy z nich rozróżnia relacje małżonków od więzi osób, które dopiero przygotowują się do małżeństwa. Inne są też wyrazy wzajemnej bliskości w jednej i drugiej więzi. „Przejawy czułości właściwe małżeństwu powinny być wyrażane wyłącznie w małżeństwie. Narzeczeni są powołani do życia w czystości przez zachowanie wstrzemięźliwości (KKK 2350)”. Drugi fragment przypomina, że współżycie seksualne jest znakiem sakramentalnej miłości małżeńskiej i tylko do tej więzi powinno być ograniczone. Nie jest oznaką czystości podjęcie stosunku małżeńskiego przed zawarciem małżeństwa. „Akt płciowy powinien mieć miejsce wyłącznie

w małżeństwie; poza nim stanowi zawsze grzech ciężki i wyklucza z Komunii Sakramentalnej (KKK 2390)”.

Teksty Katechizmu Kościoła Katolickiego (1992) zwracają uwagę na to, że wzajemne oddanie małżonków jest pełne i wyłączne. Jest ono również oddaniem na zawsze. „Małżonkowie oddają się sobie wzajemnie w sposób ostateczny i całkowity (KKK 2364)”. Następny fragment przypomina, że „Wierność to stałość w dochowywaniu danego słowa (KKK 2365)”. Cudzołóstwo, zaś jest „niesprawiedliwością i niedotrzymaniem podjętych zobowiązań oraz naruszeniem dobra dzieci, które potrzebują trwałego związku rodziców (KKK 2380 - 2381)”.

Sakrament małżeństwa nie dopuszcza zdrad małżeńskich, ani rozrywania związku małżeńskiego. Orzekane przez sądy rozwody nie mają mocy zerwania sakramentalnej więzi. Rozierwanie tego, co Bóg złączył jest po ludzku niemożliwe. Pisze o tym Kodeks Prawa Kanonicznego (1993): „Małżeństwo zawarte i dopełnione nie może być rozwiązane żadną ludzką władzą i z żadnej przyczyny, oprócz śmierci (KPK 1141)”. Katechizm nazywa rozwody plagą społeczną. Zwraca też uwagę na poważne szkody jakich doznaje porzucany małżonek i dzieci. Twierdzi również, że rozwody są złym przykładem dla innych (KKK 2385), a powtórny związek cywilny stanowi publiczne trwałe cudzołóstwo (KKK 2384).

Moralnym zasadom w dziedzinie przekazywania życia ludzkiego poświęcona jest encyklika Pawła VI *Humanae Vitae* (1968). Numery 12 i 16 tej encykliki dowodzą, że planowanie rodziny jest wskazane i moralnie dopuszczalne wtedy, gdy dokonuje się w oparciu o metody rozpoznawania, a nie eliminowania płodności (HV 12 i 16). Stwierdzenie moralnej niedopuszczalności antykoncepcji zawiera również Katechizm Kościoła Katolickiego (KKK 2399).

Pisząc o zakazie antykoncepcji należy odwołać się do tekstów biblijnych prezentujących V przykazanie Dekalogu: „Nie będziesz zabijał” (Wj 20, 13; Pwt 5, 17). Instrukcja *Donum vitae* dopowiada: „Nikt w żadnej sytuacji, nie może rościć sobie prawa do bezpośredniego niszczenia niewinnej istoty ludzkiej” (*Donum vitae*, Wstęp, 5), a Katechizm Kościoła Katolickiego dodaje, że „Już od chwili poczęcia życie ludzkie powinno być szanowane i chronione w sposób absolutny (KKK 2270)”.

Istnienie norm moralnych samo w sobie nie wystarczy do oceny życia społecznego jako moralnie zdrowe. Normy wprowadzające ład moralny należy przyjąć i urzeczywistniać, to znaczy zgodnie z nimi żyć.

2. Stopień akceptacji moralności małżeńsko-rodzinnej

Badania akceptacji norm moralnych wyrażonej przez środowiska młodzieży, nauczycieli, rodziców są prowadzone od lat. Zagadnienie to stanowi zwłaszcza przedmiot zainteresowań teologów, psychologów, socjologów i specjalistów nauk o rodzinie. Z danych uzyskanych przez Witolda Zdaniewicza (1984), Jerzego Laskowskiego (1987), Janusza Mariańskiego (1991,2003), Krzysztofa Pawlinę (1998), Urszulę Dudziak (2001, 2002, 2003,

2009, 2014), Katarzynę Lis (2015), Marcina Rolę (2016), wynika słabnąca kondycja moralna ankietowanych w kolejnych latach. Badacze twierdzą, że przedstawione odniesienia moralne cechuje relatywizm i permissywizm. Diagnozowana jest „postępująca laicyzacja świadomości” (Dyczewski, 2003, s. 23), konsumpcjonizm i „seksualizacja społeczeństwa” i „desublimacja seksu” polegająca na odarciu go z intymności i prywatności, a także „trywializacji sposobów jego postrzegania oraz redukowania go do procesów fizjologicznych, co wpływa na depersonalizację sfery seksualnej ludzkiego życia” (Melosik, 2004, s. 80-81). Stanowisko respondentów oraz ich zachowania w sferze seksualnej i prokreacyjnej stają się podstawą negatywnych prognoz na przyszłość. „Presja wczesnej inicjacji seksualnej, wielość partnerów, swoboda seksualna, brak odpowiedzialności w podejmowanej w tym zakresie aktywności, odarcie sfery seksualnej z intymności, - to wszystko nie stanowi dobrego fundamentu dla dojrzałe przeżywanej relacji narzeczeńskiej i małżeńskiej” (Rola, 2016, s. 371).

Z grupy 542 maturzystów lubelskich ankietowanych przez Marcina Rolę:

- 78,8% dopuszcza współżycie seksualne narzeczonych;
- 80,1% dopuszcza stosowanie środków antykoncepcyjnych;
- 58% dopuszcza rozwody;
- 31,9% dopuszcza przerywanie ciąży;
- 8,1% dopuszcza zdrady małżeńskie (Rola, 2016, s. 375-376).

Całkowita aprobata lub relatywizm w ocenie wymienionych wyżej zachowań są niezgodne z normami moralnymi dotyczącymi życia małżeńskiego i rodzinnego nauczanych przez Kościół katolicki. Według M. Roli „w miejsce cywilizacji miłości i życia wkracza brutalnie cywilizacja egoizmu i użycia, która kształtuje wśród młodzieży pozbawione odpowiedzialności postawy i zachowania mające na celu zaspokojenie wszelkich potrzeb, w tym szczególnie potrzeb seksualnych. Podmiotowość ustępuje miejsca przedmiotowemu traktowaniu drugiego człowieka, redukując go do roli stymulatora nowych, chwilowych przeżyć” (tamże, s. 374).

Marguerite Peeters (2010, s. 95-96) twierdzi, że jest to skutkiem demoralizującej edukacji seksualnej:

- eliminującej hamulce niewłaściwych zachowań takie, jak poczucie wstydu i poczucie winy;
- obalającej dotychczasową stygmatyzację społeczną;
- pozyskującej kulturową aprobatę dla wszystkich praktyk seksualnych, o ile są „bezpieczne”, to znaczy odbywające się z zastosowaniem prezerwatywy i za obopólną zgodą partnerów;
- stwarzającej pozytywny klimat do realizacji „wyzwolonej” seksualności, czyli wolnej od wszelkich nakazów i zakazów.

Sytuacja ta wymaga reakcji. Od kondycji młodego pokolenia zależy bowiem zdrowie przyszłych małżeństw i rodzin. Na to zaś zdrowie, oprócz fizycznego i psychicznego, składa się również zdrowie duchowe, którego istotnym przejawem jest zdrowie moralne.

3. Wskazania wspomagające moralne zdrowie rodziny

3.1. Wychowanie

Duchowe rodzenie człowieka dokonuje się poprzez jego wychowanie (Dudziak 2017, s. 79). Dotyczy ono kształtowania wielu sprawności, umiejętności i postaw. Obejmuje odniesienia wobec: prawdy, wolności, wartości, uczciwości, patriotyzmu, wiary, świętości, bycia dobrym, szacunku wobec życia, odpowiedzialnego rodzicielstwa (Ryś, 2006). Formuje zalety, takie jak: oszczędność, uczciwość, sumienność, pracowitość, opanowanie, wytrwałość, posłuszeństwo, szacunek wobec siebie i innych, cierpliwość, łagodność, lojalność, dobre obyczaje, poszanowanie cudzej własności, wyrozumiałość, religijność, odpowiedzialność, bezinteresowność, odwaga, samodzielność, prawdomówność, systematyczność, punktualność, umiejętność wyboru autorytetów (por. Rola, 2016, s. 466). Uwzględnia także moralną ocenę zachowań w sferze seksualnej i prokreacyjnej (Dudziak 2001 i 2003). Pierwszymi wychowawcami dziecka są rodzice (KPR 5), kolejnymi nauczyciele, wychowawcy, katecheci, duszpasterze, przedstawiciele środków społecznego przekazu, a także prawnicy i politycy, zwłaszcza autorzy obowiązujących społeczeństwo ustaw.

Wychowanie to świadomie organizowana działalność oparta „na stosunku wychowawczym między wychowankiem a wychowawcą, której celem jest wywołanie zamierzonych zmian w osobowości wychowanka. Zmiany te obejmują zarówno stronę poznawczo-instrumentalną, jak też emocjonalno-motywacyjną.” (Skreczko, 1999, s. 474-475).

Istotą wychowania jest ukształtowanie osoby, zwłaszcza tak jednoznaczne i pozytywne, jak pisze w tytule swej książki Andrzej Urbaniak (2012): *Wychować dobrego człowieka*. Ma ono na celu rozwijać w harmonijny sposób „wrodzone właściwości fizyczne, intelektualne, społeczne i religijne” (Skreczko, 1999, s. 475). Na proces wychowania składa się: zrozumienie przez wychowanka określonych norm moralnych i społecznych oraz nadanie tym normom osobistego znaczenia. Interioryzacja czyli uwewnętrznienie, to jest przyjęcie i uznanie za swoje poznanych norm, stanowi nieodzowny warunek postępowania zgodnie z nimi. Zabiegi wychowawcze powinny być dostosowane do zamierzonych efektów i psychofizycznego etapu rozwojowego człowieka. Autorytety wychowujące mogą „podjąć działania usprawniające, bądź korygujące dotychczasowy stan” (tamże, s. 476).

Tak, jak przed wiekami, zgodnie z powiedzeniem starożytnego historyka Tytusa Liwiusza (59 p.n.e. – 17 n.e.): *Verba docent, exempla trahunt*, tak i współcześnie, wartościowe wychowawczo jest podawanie przykładów. Umożliwia ono poznanie określonej sytuacji i podjętego w niej zachowania wskazanej osoby. Kolejnym etapem jest dokonanie oceny działań przedstawianego w omawianej historii bohatera i w przypadku aprobaty – przyjęcie

do naśladowania, a w przypadku krytyki – odrzucenie. „Praca wychowawcza może przybierać rozmaite formy: poradnictwo, rozmowy w konfesjonale, specjalne lekcje czy też katechezy” (Skreczko 1999, s. 481). Do metod wychowawczych zalicza się: dostarczanie wiedzy na temat norm moralnych, wdrażanie do zachowań moralnych, modelowanie, perswazję, organizowanie środowiska wychowawczego, wzmocnienie pozytywne (poprzez nagradzanie) i negatywne (czyli karanie), klaryfikację wartości, podjęcie rozumowania moralnego, samoobserwację, kształtowanie umiejętności odpierania niezdrowej presji, krytyczna refleksja nad informacjami płynącymi ze środków społecznego przekazu, kierowanie procesem samowychowania, samorządności, indukcji, dedukcji, ewaluacji (Łobocki, 2002, s. 21-34; Nowak, 2008, s. 442-444; Grzelak, 2006, s. 137-138).

W związku z celami małżeństwa takimi, jak wyrażanie miłości, przekazywanie życia i wspólne dążenie do świętości wskazana jest troska: o właściwą hierarchię wartości (Dudziak, 2009), o rozwój zdolności do miłości (Dudziak, 2010, 2013) i adekwatne sposoby jej wyrażania (Chapman, 2004), o odpowiedzialność seksualną i prokreacyjną (Dudziak, 2011). W wychowaniu istotne znaczenie ma podaż właściwych, zgodnych z moralnością małżeńsko-rodzinną treści i osobiste świadectwo życia zgodnego z normami moralnymi. Realizacja tych zadań wymaga odpowiedzialnego wyboru: książek, czasopism, filmów, audycji, ale także grona przyjaciół, z którymi kontakt będzie wspierał własną troskę o rozwój moralny, a nie odwołał od trudu samourzeczywistniania, kongruencji, życia w prawdzie i autentycznej miłości. Ochroną przed iluzją i falsyfikatami miłości: egoizmem, egocentryzmem, zaborczością, pożądlivością, chciwością, maniackim zauroczeniem, ludycznym stylem życia, wyrachowaniem jest czerpanie przykładu z najdoskonalszego obrazu miłości Boga-Człowieka Jezusa Chrystusa. Osobiste spotkanie z Nim umożliwia lektura Pisma Świętego Nowego Testamentu, zwłaszcza realizowana w Ruchu Światło-Życie praktyka modlitwy zwanej Namiotem Spotkania (Wj 33, 7-17)¹ oraz udział we wspólnotowych celebracjach liturgicznych i spotkaniach modlitewnych. Oprócz tworzenia właściwych warunków życia doczesnego poprzez ustawy prawne świadczące o rzeczywistym szacunku wobec człowieka od poczęcia do naturalnej śmierci, oprócz przebywania i zaangażowania w prace środowiska prawych ludzi, należy czerpać z mocy sakramentów i widzieć ostateczny cel ludzkiego istnienia – życie wieczne.

3.2. Profilaktyka

Pogorszenie zdrowia moralnego rodzin wymaga podjęcia terapii, a wynikające z przekraczania obowiązujących norm niedostosowanie społeczne - resocjalizacji. Perspektywa pogłębienia się tego, już niekorzystnego, stanu moralnego zobowiązuje do profilaktyki. Ma ona na celu zapobieganie psychospołecznym patologiom, a więc

¹ www.oaza.pl

zachowaniom niezgodnym z regulującymi je normami. Stosowanymi dotychczas modelami profilaktycznymi były:

- Moralizujący – polegający na wyjaśnieniu zasad moralnych regulujących postawę człowieka oraz „apelowanie do dobrej woli i sumienia wychowanków, by normy te wiernie respektowali we własnym życiu” (Dziewiecki, 2001, s. 125);
- Intelktualizujący – przekazujący wiedzę o zachowaniach niemoralnych i ich skutkach za pomocą wykładów, pogadanek, scenek teatralnych, quizów, testów, konkursów, prac literackich i plastycznych;
- Psychologizujący – zwracający uwagę na emocjonalną atrakcyjność szkodliwych zachowań, od których można się uzależnić, pomagający znaleźć różne sposoby radzenia sobie z trudnymi sytuacjami i odkrywania tego co niesie satysfakcję i radość, uczący asertywności i podejmowania odpowiedzialnych decyzji, wskazujący na możliwość poszukiwania dobrego życia bez łamania norm, korzystający z wielu metod aktywizujących umożliwiających nie tylko intelektualne przyswajanie treści, ale także ich emocjonalne przeżywanie: odgrywanie ról, scenki, dialogi, dyskusje, praca w grupach.

Modele te, podobnie jak stwierdzenie biologicznych uwarunkowań patologii, okazują się niewystarczające do wyeliminowania niewłaściwych zachowań. Dzieje się tak dlatego, że „w żadnej dziedzinie życia zdobyta wiedza nie jest jedynym czynnikiem, który wpływa na działanie człowieka. (...) człowiek nie zawsze czyni to, co uznał za słuszne” (Dziewiecki, 2001, s. 129). Nie wystarcza też odwoływanie się do sumienia i kształtowanie woli, ponieważ „Wychowankowie potrafią czynić także to, co sami uważają za złe i czego szczerze nie chcą czynić” (tamże, s. 127). Niekorzystne jest także ograniczanie się do piętnowania tego, co negatywne. Nie sprzyja prawidłowym postawom szukanie powierzchownego szczęścia w poprawie fizycznej i psychicznej jakości życia z pominięciem aspektów duchowych, moralnych, społecznych i religijnych. Rzeczywista pomoc człowiekowi w kształtowaniu dojrzałych postaw życiowych wymaga zwrócenia uwagi na sytuację egzystencjalną w której żyje i emocje jakie ona wyzwała. Wybór niemoralnych zachowań może być spowodowany nie tylko brakiem wiedzy o ich skutkach, nie tylko złą wolą, nie tylko niewrażliwością moralną i negatywnymi skłonnościami, ale kryzysem życia wywołującym ból, przed którym człowiek szuka ucieczki (por. tamże, s. 137).

Proponowana przez Marka Dziewieckiego profilaktyka integralna nie koncentruje się na substancjach czy zachowaniach, od których człowiek może się uzależnić, ale stawia w centrum zainteresowań konkretną osobę, jej problemy i sytuację życiową. Zapobieganie odejściu od norm dokonuje się tu poprzez: *kształtowanie dojrzałej postawy wobec życia, promowanie i porządkowanie pragnień i aspiracji, promowanie dojrzałej wolności, promowanie dojrzałości duchowej i religijnej* (tamże s. 145-162).

Współżycie przedmałżeńskie, zdrady, rozwody, stosowanie antykoncepcji i przerywanie ciąży to zachowania niestanowiące o dojrzałości człowieka. Seksualne pułapki wiążą się z sięganiem po coś, co atrakcyjne, przyjemne, ale także z wyborem formy ucieczki

od czegoś co trudne i stanowi nierozwiązany problem. Uniknięcie tych pułapek wymaga dojrzałości. Jej warunkiem jest: wieloaspektowa wiedza o człowieku, przeciwstawianie się fałszywym przekazom redukującym jego obraz, odrzucenie szkodzącej zdrowiu moralnemu obyczajowości i niebezpiecznych iluzji zaburzających integralny rozwój. Droga do zachowania zdrowia moralnego jest jednoznaczne opowiedzenie się po stronie norm i wymaganie pełnego respektowania czystości, wierności, nierozzerwalności więzi małżeńskiej i odpowiedzialnego rodzicielstwa. Nie należy ulegać iluzorycznej profilaktyce „*sprawowania kontroli nad ryzykownym zachowaniem*” typu petting zamiast współżycia, ani „*zmniejszania negatywnych konsekwencji*” dopuszczającej zachowania seksualne nastolatków, „*byle tylko z prezerwatywą*”.

Warto przyjąć zasadę, że nie wystarczy powstrzymać się od zła, lecz czynić dobro. Trzeba pomagać sobie wzajemnie w odkrywaniu aspiracji, prowokować do refleksji, stawiać pytania o największe pragnienia i o sens życia. Należy porządkować i hierarchizować potrzeby tak, by na szczycie pragnień stała miłość, prawda i wolność. Nie mamy szukać łatwego szczęścia dążąc do tego by „mieć”, nawet za cenę kradzieży, lecz starać się „bardziej być” doskonaląc siebie, stawiając sobie wymagania, ucząc się, respektując głos sumienia, kochając, a nie krzywdząc siebie i drugiego, ceniąc własną wolność i towarzyszącą jej odpowiedzialność. W formowaniu zdrowego moralnie człowieka wskazane jest promowanie nabywania dojrzałej wolności, zabezpieczanie przed błędami w jej rozumieniu i przed wszystkim, co ją ogranicza i niszczy. Istotne jest demaskowanie zagrożeń, umożliwienie dostępu do wiedzy o sensie ludzkiego życia, pomoc w szukaniu „obiektywnej prawdy o sobie, własnym życiu i postępowaniu”, wprowadzanie „w świat dojrzałej miłości”. Trwanie w miłości i prawdziwej wolności „staje się źródłem siły, wytrwałości, odwagi i nadziei” (Dziewiecki, 2001, s. 148-158). Dojrzała wolność wytycza wskazania: nie krzywdź (ani siebie, ani innych), czyń dobro, kochaj, szanuj, przebacжай, bądź cierpliwy, zło zwalcжай dobrem, wybieraj „życie i szczęście, bo taki jest sens ludzkiej wolności” (tamże, s. 160). Zdrowy moralnie, wolny od uzależnień człowiek w centralnym systemie kierowania własnym życiem umieszcza dojrzałą sferę duchową. Dzięki temu wie w pełni kim jest i dokąd zmierza, nie folguje jedynie potrzebom własnego ciała, nie gubi się w wygodnych półprawdach i miłych iluzjach szukając emocjonalnego błogostanu „tu i teraz”, wie co sprzyja jego rozwojowi, a co go niszczy. Istotne funkcje profilaktyczne pełni również sfera religijna. Życie w przyjaźni z Bogiem uczy prawdy i miłości, pomaga w odpowiedzialnym kierowaniu sobą, umacnia w realizacji tego, „co daje mu największą radość i trwałe szczęście” (tamże, s. 163).

3.3. Działania prozdrowotne

Integralność oddziaływań mających na celu utrzymanie zdrowia moralnego dotyczy:

- - wszystkich sfer człowieka,

- - wszystkich podmiotów sprawczych przyczyniających się do pozytywnej przemiany,
- - wszystkich odbiorców, będących w różnym wieku i w różnym stopniu zaangażowania w zagadnienia moralne
- - różnorodnych, wzajemnie uzupełniających się i skutecznych metod.

Realizacja wychowania, profilaktyki, terapii i resocjalizacji to zadanie, zarówno profesjonalnych, jak i nieprofesjonalnych osób, na miarę ich możliwości i umiejętności. Szczególną rolę w tym zadaniu mają: teolodzy, pedagodzy, psychologowie, lekarze, prawnicy, dziennikarze, doradcy życia rodzinnego, duszpasterze, politycy, twórcy filmów i pisarze, a także uczniowie, studenci, narzeczeni, małżonkowie, rodzice, całe wspólnoty rodzinne i ich poszczególni członkowie.

Osoby, do których należy kierować działania mające na celu pobudzenie do szerzenia dobra moralnego i zgodnego z moralnością zachowania to osoby w różnym wieku. Wśród nich są:

- zarówno ci, którzy nie doświadczyli zagrożenia niemoralnością,
- jak i ci którzy znajdują się w grupie ryzyka,
- jak również ci, którzy porzucili poznane wcześniej normy, ale powrócili do ich realizacji i potrzebują wsparcia wspomagającego życie zgodne z normami (por. Gaś, 1994).

Wszelkie zaniedbania w zakresie wychowania moralnego wymagają wyrównania. Pomóc w tym może wiedza o rozwoju moralnym człowieka (Kohlberg, Turiel, 1971, s. 410-465), a także konkretne wskazówki wspierające jej przyjęcie i realizację w działaniach podejmowanych każdego dnia. Podobnie jak ciało wymaga ćwiczeń fizycznych, tak sfera psychiczna i duchowa wymagają stymulacji rozwojowej i doskonalącej. Dotyczy to płaszczyzny poznawczej, emocjonalnej, wolitywnej i behawioralnej, a następuje to poprzez dostarczenie informacji, pogłębienie empatii i zachętę do dobrych pragnień i działań. Program ten jest zgodny z definicją zdrowia duchowego polegającego na służeniu prawdzie i dobru (Ruszczyński, 1999, s. 502-503). Jest zgodny również z komponentami, wymagających kształtowania, postaw (Makselon, 1995, s. 331) istotnymi zarówno w procesie wychowania, jak i profilaktyki, resocjalizacji i terapii.

Zakończenie

Niemoralność jednej osoby stanowi czynnik zagrażający moralnemu zdrowiu innych. Niemoralność starszych udaremnia wychowanie przyszłych pokoleń. Zdemoralizowana młodzież nie założy szanujących moralność rodzin. Zdemoralizowane rodziny będą obniżać kondycję moralną całego społeczeństwa. Zainfekowane niemoralnością społeczeństwa stanowią zagrożenie dla całego świata i ludzkiej cywilizacji. Wezwanie *medice curate ipsum* można odnieść nie tylko do jednostek, ale także społeczności, wśród których pierwszą jest, pełniącą funkcje wychowawcze, rodzina. To na niej spoczywa zadanie formowania nowego człowieka i relacji międzyludzkich opartych na doświadczeniu autentycznej miłości. Jest

wiele instytucji i form oddziaływania społecznego mających nieść wsparcie w wypełnianiu wielorakich funkcji rodziny. Ważne, by nauczyciele, politycy, dziennikarze, urzędnicy przejawiali autentyczne postawy prorodzinne, a nie mnożyli przeszkody i zaburzali prawidłową egzystencję i edukację rodzin. Istotne znaczenie ma również to, by religijność będąca gwarantem moralnego zdrowia rodziny, nie była jedynie elementem folklorystycznym, ale przejawem żywych więzi w wymiarze wertykalnym i horyzontalnym. W uznawanej za kraj katolicki Polsce warto pamiętać, że „tylko rodzina silna Bogiem, czyli rodzina stale żyjąca zasadami Ewangelii, rodzina spowiadająca się często, może przyjść z pomocą w odrodzeniu moralnym naszego narodu” (Skubiś, 2017).

Bibliografia:

- Adamski F., (2004), *Rodzina*, (w:) *Wychowanie do życia w rodzinie. Słownik pojęć*, K. Ostrowska (red.), Kraków: Rubikon.
- Catechismo Della Chiesa Cattolica*, (11 XI 1992), Citta del Vaticano. Tekst polski: Katechizm Kościoła Katolickiego, (1994), Poznań: Pallotinum.
- Chapman G., (2004), *Sztuka wyrażania miłości w małżeństwie. Jak okazywać miłość, by Twój partner czuł się kochany?* (Tłum.) K. Pawłusiów, Warszawa: Oficyna Wydawnicza VOCATIO.
- Codex Iuris Canonici*. Auctoritate Joannie Pauli PP. II promulgatus. AAS 75 (1983). Pars II. Appendix. Tekst polski: *Kodeks Prawa Kanonicznego*, (1984), Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski 9 IV 1983. Poznań: Pallotinum.
- Dudziak U., (2001), *Postawy wobec norm moralnych i przestępczości seksualnej (badania empiryczne wśród młodzieży licealnej)* (w:) B. Urban (red.), *Dewiacje wśród młodzieży. Uwarunkowania i profilaktyka*, s. 141-161, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Dudziak U., (2002), *Wychowanie w klasie szkolnej. Scenariusze godzin wychowawczych dla szkół ponadpodstawowych*, Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Dudziak U., (2003), *Zagrożenie deprawacją dzieci i młodzieży – potrzeba profilaktyki* (w:) M. Łucek. i in. (red.), *W sztafecie pokoleń. Historia i bieżące zadania harcerstwa*, s. 119-126, Lublin: Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej, Lubelska Chorągiew Harcerzy.
- Dudziak U., (2009), *Postawy wobec wychowania seksualnego a hierarchia wartości nauczycieli. Studium teologiczno-pastoralne*, Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Dudziak U., (2010), *Potrzeba ochrony miłości małżeńskiej i rodzicielskiej*, *Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio*, nr 4 (4), s. 82-93.
- Dudziak U., (2011), *Odpowiedzialność za miłość i życie warunkiem i przejawem zdrowia człowieka*, (w:) *Otoczmy troską życie*, Komitet Naukowy Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Otoczmy troską życie” (red.), s. 48-60, Białystok: Wydawnictwo BUK.
- Dudziak U., (2013), *Budowanie więzi małżeńskiej*, *Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio*, nr 3 (15), s. 58-69.

- Dudziak U., (2014), Dojrzałość moralna fundamentem właściwych wyborów, *Forum Teologiczne*, nr 15, s. 121-132.
- Dudziak U., (2017), Zadania wychowawcze kobiet i mężczyzn, *Ateneum Kapłańskie*, z. 1 (647), s. 76-83.
- Dyczewski L., (2003), *Rodzina twórcą i przekazicielem kultury*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Dziewiecki M., (2001), *Nowoczesna profilaktyka uzależnień*, Kielce: Jedność.
- Gaś Z., (1995), *Psychologiczne aspekty uzależnienia od nikotyny*, (w:) *Palenie tytoniu a zdrowie*, J. Milanowski, J. Błędowski (red.), s. 163 – 178, Lublin: Instytut Medycyny Wsi 1995.
- Grzelak Sz., (2006), *Profilaktyka ryzykownych zachowań seksualnych młodzieży. Aktualny stan badań w świecie i w Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR.
- Jan Paweł II, (2000). *Orędzie na Światowy Dzień Chorego*,
https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/chory2000_06081999.html
(dostęp 16 grudnia 2017).
- Kohlberg L., Turiel E., 1971, *Moral Development and Moral Education* (w:) *Psychology and the Educational Practice*, G.S. Lesser (ed.), s. 410-465, Glenview: Scott, Foresman & Company.
- Kongregacja do Spraw Nauki Wiary (1987), Instrukcja o szacunku dla rodzącego się życia ludzkiego i o godności jego przekazywania. *Donum vitae*. Odpowiedź na niektóre aktualne zagadnienia (22 II 1987). AAS 80 (1988) s. 70 – 102, Tekst polski (1994), (w:) *Rodzina Bogiem Silna – Dokumenty Kościoła*. T. Kieliszewski (red.), Wrocław: Oficyna Współczesna.
- Laskowski J., (1987), Opinie młodzieży o czystości przedmałżeńskiej, *Chrześcijanin w Świecie*, nr 4 (163), s. 32-40.
- Lis K., (2015), *Postawy młodzieży maturalnej wobec moralności małżeńsko-rodzinnej*, Praca magisterska pod kier. U. Dudziak, Lublin: Archiwum KUL.
- Łobocki M., (2002), *Wychowanie moralne w zarysie*, Kraków: Impuls.
- Makselon J. (red.) (1995), *Psychologia dla teologów*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie.
- Mariański J., (1991), *Kondycja religijna i moralna młodych Polaków*, Kraków: Zakład Wydawniczy „Nomos”.
- Mariański J., (2003), *Charakterystyka religijno-moralna współczesnej młodzieży*, (w:) S. Kulpaczyński (red.), *Katecheza młodzieży*, s. 15-70, Lublin.
- Melosik Z., (2004), *Kultura popularna jako czynnik socjalizacji*, (w:) *Pedagogika 2, Podręcznik akademicki*. Z. Kwieciński, B. Śliwierski (red.), Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Namiot Spotkania, <http://www.oaza.pl/namiot-spotkania/> (dostęp 28 grudnia 2017).
- Nowak M., (2008), *Teorie i koncepcje wychowania*, Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.

- Ostrowska K., (2001), *Wychowanie do życia w rodzinie – ścieżka edukacyjna w szkole*, „Medycyna wieku rozwojowego”, Suplement I do nr 4 październik-grudzień, Tom V, s. 197-206.
- Paweł VI, (1968), *Humanae vitae*. O zasadach moralnych w dziedzinie przekazywania życia ludzkiego (25 VII 1968). AAS 60 (1968) s. 257-299.
- Pawlina K., (1998), *Polska młodzież przełomu wieków*, Warszawa: Wydawnictwo Sióstr Loretanek.
- Peeters M., (2010), *Globalizacja zachodniej rewolucji kulturowej. Kluczowe pojęcia, mechanizmy działania*, Warszawa: Wydawnictwo Sióstr Loretanek.
- Rola M. (2016). *Wartości moralne w świadomości maturzystów lubelskich. Studium socjologiczne*, Lublin: Standruk.
- Rosik S., (1982). *Moralność chrześcijańska*, (w:) *Katolicyzm A-Z*, Z. Pawlak (red.), s. 275-278, Poznań: Księgarnia Św. Wojciecha.
- Ruszczyński J., (1999), *Zdrowie duchowe*, (w:) *Słownik małżeństwa i rodziny*, E. Ozorowski (red.), s. 502-503, Warszawa-Łomianki: Wydawnictwo Akademii Teologii Katolickiej, Fundacja Pomoc Rodzinie.
- Ryś M. (red.) (2006), *Autorytet Prawdy. Wychowanie dzieci i młodzieży*, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.
- Skreczko A., (1999), *Wychowanie do czystości seksualnej*, (w:) *Słownik małżeństwa i rodziny*, E. Ozorowski (red.), s. 480-481, Warszawa-Łomianki: Wydawnictwo Akademii Teologii Katolickiej, Fundacja Pomoc Rodzinie.
- Skreczko A., (1999), *Wychowanie*, (w:) *Słownik małżeństwa i rodziny*, E. Ozorowski (red.), s. 474-477, Warszawa-Łomianki: Wydawnictwo Akademii Teologii Katolickiej, Fundacja Pomoc Rodzinie.
- Skubiś I., (2017), *Zdrowie moralne rodziny*, <http://niedziela.pl/arttykul/53344/nd> (dostęp 16.12.2017).
- Stojnowski J., (1982), *Zdrowie*, (w:) *Katolicyzm A-Z*, Z. Pawlak (red.), s. 394-397, Poznań: Księgarnia Św. Wojciecha.
- Urbaniak A., (2012), *Wychować dobrego człowieka*, Poznań: Bonami.
- Zdaniewicz W., (1984), *Problem akceptacji wybranych norm etyki życia małżeńskiego i rodzinnego* (w:) *Dziecko*, W. Piwowarski, W. Zdaniewicz (red.), s. 107-117, Warszawa-Poznań: Pallotinum.